

ЕКОНОМІКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 330.34:336.225

А. А. Вагілевич

аспірант
Класичний приватний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКОВИХ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті здійснено спробу обґрунтувати множину показників, що визначають ефективність податкових методів державного регулювання національної економіки. Здійснено критичний аналіз існуючих підходів до визначення соціально-економічної ефективності податкових методів. Доведено, що екологічній складовій приділяють недостатньо уваги в процесі оцінювання ефективності податкових методів. Запропоновано з урахуванням існуючих підходів виокремити екологічний напрям податкових методів. Розвинуто множину показників соціально-еколого-економічної ефективності податкових методів, практичне використання яких сприятиме підвищенню якості їх оцінювання.

Ключові слова: податкові методи, державне регулювання, національна економіка, ефективність.

I. Вступ

У сучасних умовах реформування податкової системи України одним із важливих питань є визначення соціально-економічної ефективності податкових методів у процесі державного регулювання національної економіки. Регулююча функція податків впливає як на соціальний розвиток країни, так і на її економічний стан. При раціональному підході до вибору методів податкового регулювання економіка зростає, що сприяє зменшенню безробіття, покращенню демографічної ситуації, зменшенню злочинності тощо. Якщо податкова політика держави націлена лише на фіскальну достатність і використовуються переважно податкові методи, що її забезпечують, зазначене неминуче призведе до економічного спаду та зростання соціальної напруженості в суспільстві. Зважаючи на те, що сьогодні соціальна напруженість українського суспільства зростає та продовжується стагнація економіки, можна також стверджувати про неефективність використання податкових методів. Вагомість соціально-економічної ефективності податкових методів у процесі державного регулювання національної економіки зумовлює актуальність наукового пошуку в напрямі з'ясування критеріїв та підходів до визначення її рівня.

Соціально-економічній ефективності податкової політики та податкових методів присвячено багато праць українських науковців, зокрема таких, як: А. Бакурова, В. Гмиря, С. Давидков, А. Діденко, Ю. Іванов, В. Ільяшенко, О. Кирилов, Г. Кучерова, Г. Назаренко, О. Покатаєва, І. Пономарьова, В. Ро-

маненко, Ю. Турянський та ін. Більшість авторів у своїх публікаціях намагалися визначити соціально-економічну ефективність податкової політики на основі обґрунтування системи показників і критеріїв. При цьому єдиного підходу до визначення показника не існує. До того ж треба враховувати й вплив інших чинників на соціально-економічні процеси та явища, крім податкових методів, які мають опосередкований вплив. Складність визначення соціально-економічної ефективності податкових методів і відсутність єдиного підходу щодо її встановлення спонукають до проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити існуючі підходи до визначення соціально-економічної ефективності податкових методів і запропонувати відповідну систему показників.

III. Результати

Науковці здійснюють різні спроби кількісного визначення соціально-економічної ефективності податкової політики. Так, І. Пономарьова та О. Кирилов пропонують як показники соціально-економічної ефективності податкової політики використовувати динаміку податкових надходжень і показник ефективності використання податкових платежів [6]. Останній з вищезазначених показників автори [6] пропонують розраховувати як відношення витрат бюджету за функціональною класифікацією до податкових надходжень. На нашу думку, такий показник не є показником ефективності, оскільки і в чисельнику, і в знаменнику зазначеного співвідношення відображено одні й ті самі бюджетні ресурси. До того ж витрати бюджету

фінансуються не лише через податкові, а й через неподаткові надходження. Таким чином, чисельник і знаменник показника ефективності використання податкових платежів, запропонованого авторами, не є співставними й не відображають результат і витрати, що притаманно показнику ефективності в економічному сенсі.

А. Бакурова та А. Діденко окремо виділяють економічну та соціальну складову податкової системи. Під першою вони розуміють максимізацію фіскальної функції податків, а під другою – реалізацію регулюючої функції найбільш справедливим чином [1, с. 39]. Такий підхід є досить однобоким. Економічна складова соціально-економічної ефективності в умовах ринку не полягає лише в максимізації податкових надходжень, а виявляється в раціональному та справедливому регулюванні економіки, за яким забезпечується її зростання. Соціальна складова соціально-економічної ефективності податків має полягати в забезпеченні незахищених верств населення, але при цьому не стимулювати зростання цієї категорії суспільства, а створювати умови для зацікавленості у відмові від державного субсидування та переході на самозабезпечення.

Для галузі туризму А. Бакурова та А. Діденко виокремлюють такі показники соціально-економічної ефективності системи оподаткування: економічність оподаткування, соціальна справедливість, рівень корупції, загальне податкове навантаження на галузь, рівень довіри підприємств до податкової системи, рівень податкової злочинності, показник соціальної захищеності, рівень довіри громадян до податкової системи, рівень соціальної свідомості платників податків [1, с. 40–42]. Незважаючи на те, що автори пропонують зазначені показники визначати в кількісному вираженні, отримані розрахунки не матимуть 100%-вої достовірності, адже деякі з них мають якісний характер і не можуть бути розрахованими. Це стосується показників довіри до податкової системи, рівня соціальної свідомості, соціальної справедливості тощо.

В. Романенко пропонує для оцінювання ефективності податкової політики застосувати цільовий підхід [7, с. 94]. Він виділяє чотири рівні податкової політики та пропонує для них відповідні критерії ефективності: 1) рівень сталого розвитку (інтегральний показник якості життя та інтегральний показник безпеки життя); 2) законодавчий рівень (загальна кількість податкових платежів; обсяг часу, необхідний для підготовки й подання звітності та сплати податків законослухняним суб'єктам господарювання); 3) економічний рівень (обсяг бази оподаткування, загальний обсяг зібраних податкових коштів); 4) виконавчий рівень (загальний обсяг податкових надходжень, величина “податкового розриву”, економічна ефективність роботи податкової служби, кількість заре-

єстрованих порушень законодавства, обсяг виробництва алкоголю, тютюну) [7, с. 96–98]. Вважаємо, що зазначені показники залежать не лише від податкових методів регулювання економіки, а й від інших чинників, таких як монетарна, міжнародна політика, законодавче регулювання, рівень тіншової економіки, загальнополітичний стан країни тощо.

При розрахунку ефективності доцільно враховувати вплив інфляції, що дуже важко зробити, використовуючи абсолютні значення економічних і соціальних показників. Так, наприклад, на такий показник, як ВВП, впливає безліч факторів, а не лише податкові методи регулювання, тому його абсолютне значення не може бути показником ефективності. Але якщо відслідкувати взаємозв'язок між зміною ВВП і зміною обсягу податкового навантаження, це дасть можливість відповісти на питання, чи не є податкове навантаження надмірним і таким, що перешкоджає економічному зростанню.

О. Покатаєва та С. Давидков запропонували систему показників соціально-економічної ефективності та побудували на їх основі когнітивну модель [5, с. 120–121]. До показників ефективності податкової політики вони зарахували такі: рівень свідомої сплати податків, рівень податкового навантаження, рівень фінансової обізнаності населення, рівень податкової культури, рівень податкових преференцій соціально-економічного спрямування, рівень витрат на адміністрування податків та інших обов'язкових внесків, заощадження часу на оподаткування, соціальна віддача податків та інших обов'язкових внесків, економічна віддача податків та інших обов'язкових внесків [5, с. 120].

Те, що всі зазначені вище показники ефективності податкової політики є відносними, дає їм суттєву перевагу перед показниками, які запропоновані В. Романенко. Побудова когнітивної моделі авторами [5] є цілком обґрунтованою та дає змогу побачити саме взаємозв'язок цих показників, а не зводить їх до єдиного значення, як при розрахунку інтегральної оцінки. Проте за пропонуванним підходом неможливо оцінити рівень ефективності податкових методів.

Ю. Іванов і Г. Назаренко пропонують розкласти соціально-економічну ефективність окремо на соціальну та економічну складову [2, с. 25]. Такий поділ є цілком обґрунтованим, адже соціальна складова має на меті забезпечення справедливості суспільного розподілу фінансових ресурсів, а економічна – забезпечення рівноваги між фіскальною достатністю та спроможністю забезпечити економічне зростання.

Зважаючи на підхід Ю. Іванова та Г. Назаренко [2], пропонуємо показники ефективності податкових методів поділити на соціальні, економічні та екологічні, що дасть змогу відобразити вплив кожного з податкових методів на економіку та соціальну сферу (табл. 1, 2, 3).

**Пропонована система показників ефективності податкових методів
за економічною складовою**

Назва податкових методів	Назва показника ефективності	Формула	Складові формули
Фіскальні	Фіскальна ефективність оподаткування за певний бюджетний період (E_t) [8]	$E_t = \frac{\sum_{t=1}^n PN_t}{\sum_{t=1}^n AP_t + \sum_{t=1}^n ND_t} \times 100\%$	PN_t – обсяги податкових надходжень за t -й бюджетний період, грн; AP_t – обсяги витрат на адміністрування податків та зборів за t -й бюджетний період, грн; ND_t – обсяги недоотриманих доходів бюджету внаслідок податкових пільг, грн
	Критерій фіскальної достатності (Y) [4, с. 385]	$Y = A_1 \times T \times ВВП$	A_1 – коефіцієнт залежності податкових надходжень від норми оподаткування; T – податкове навантаження, %; $ВВП$ – обсяг валового внутрішнього продукту, грн
Регулюючі	Показник еластичності зміни ВВП до зміни податкового навантаження (E)	$E = \frac{\frac{\Delta ВВП}{ВВП_1 + ВВП_2}}{\frac{\Delta T}{T_1 + T_2}}$	$\Delta ВВП$ – зміна ВВП, %; $ВВП_1, ВВП_2$ – ВВП звітного та базового періоду відповідно, грн; ΔT – зміна податкового навантаження, %; T_1, T_2 – податкове навантаження звітного та базового періоду відповідно, %
Контрольні	Рівень дотримання податкової дисципліни суб'єктами господарювання (R)	$R = \frac{B_t}{PN(plan)_t}$	B_t – сумарна заборгованість зі сплати податків і зборів за підприємствами та підприємцями, грн; $PN(plan)$ – запланований обсяг податкових надходжень, грн
Розподільні	Рівень податкового навантаження за кожним окремим регіоном відносно середнього значення по країні (R)	$R = \frac{T_r}{T}$	T_r – податкове навантаження окремого регіону, %; T – податкове навантаження по країні загалом, %
	Еластичність зміни ВРП до зміни податкового навантаження в регіоні (E)	$E = \frac{\frac{\Delta ВРП}{ВРП_1 + ВРП_2}}{\frac{\Delta T_r}{T_{r1} + T_{r2}}}$	$\Delta ВРП$ – зміна валового регіонального продукту, %; $ВРП_1, ВРП_2$ – ВРП звітного та базового періоду відповідно, грн; ΔT_r – зміна податкового навантаження в певному регіоні, %; T_{r1}, T_{r2} – податкове навантаження звітного та базового періоду відповідно, %
	Рівень податкового навантаження на окремі економічні галузі (R)	$R = \frac{T_{ind}}{T}$	T_{ind} – податкове навантаження на окрему галузь економіки, %; T – податкове навантаження по країні загалом, %
Стимулюючі	Критерій економічної ефективності господарюючих суб'єктів ($ЧД$) [4, с. 386]	$ЧД = ВД - ВД \times \frac{A_2}{T}$	$ВД$ – валовий дохід (фінансові результати до оподаткування), грн; A_2 – коефіцієнт залежності, що визначається як еластичність чистого доходу та податкового навантаження; T – податкове навантаження по країні загалом, %
	Індекс економічного розвитку (i_t^{econom}) [8]	$i_t^{econom} = \frac{VVP_t}{L_t}$	VVP_t – обсяги валового внутрішнього продукту за t -й бюджетний період, грн; L_t – кількість населення в країні в розрахунку на період t , жителів.
Накопичувальні	Рівень покриття податковими надходженнями бюджетних витрат (R)	$R = \frac{PN(fact)}{V}$	$PN(fact)$ – фактичний обсяг податкових надходжень, грн; V – бюджетні витрати, грн

Незважаючи на те, що показники, відображені в табл. 1, є статичними, з метою аналізу їх треба розраховувати за певний бюджетний період. Розподіл показників соціально-еконо-

мічної ефективності за кожним податковим методом окремо дає змогу детальніше з'ясувати сутність і значення цих методів, побачити, як вони впливають на розвиток економіки.

Таблиця 2

Пропонована система показників ефективності податкових методів за соціальною складовою

Назва податкових методів	Назва показника ефективності	Формула	Складові формули
Фіскальні	Соціальна віддача податків (I_{svp}) [3]	$I_{svp} = \frac{V_{soc}}{PN}$	V_{soc} – соціальні видатки бюджету, грн; PN – податкові надходження, грн
Регулюючі	Реальні доходи платників податків (РД) [4, с. 388]	$РД = НД - АЗ \times Т \times БО$	$НД$ – номінальні доходи платників податків, грн; $АЗ$ – коефіцієнт еластичності між реальними доходами платників податків і податковим навантаженням; $Т$ – податкове навантаження, %; $БО$ – база оподаткування, грн
	Фінансовані з бюджету суспільні блага та трансферні платежі (СБ) [4, с. 389]	$СБ = A_4 \sqrt{T \times ПН}$	A_4 – коефіцієнт еластичності, що вказує на залежність величини суспільних благ від податкового навантаження; $Т$ – податкове навантаження, %; $ПН$ – податкові надходження
Контрольні	Рівень дотримання податкової дисципліни фізичними особами (R)	$R = \frac{B_{ct}}{PN(plan)_{ct}}$	B_{ct} – величина заборгованості фізичних осіб зі сплати податків і зборів, грн; $PN(plan)_{ct}$ – податкові надходження, які повинні бути отримані від фізичних осіб за планом, грн
Розподільні	Податкові надходження до бюджетів різних рівнів на душу населення (R)	$R = \frac{PN_i}{N}$	PN_i – податкові надходження до бюджету певного рівня, грн; N – чисельність населення, осіб
Стимулюючі	Показник еластичності зміни сукупного доходу домогосподарства до зміни податкового навантаження (E)	$E = \frac{\frac{\Delta CD}{CD_1 + CD_2}}{\frac{\Delta T}{T_1 + T_2}}$	ΔCD – зміна сукупного доходу домогосподарства, грн; CD_1, CD_2 – сукупний дохід домогосподарства за звітний та базовий період відповідно, грн; ΔT – зміна податкового навантаження на окреме домогосподарство, %; T_1, T_2 – податкове навантаження на окреме домогосподарство за базовий та звітний період відповідно, %
Накопичувальні	Рівень покриття податковими надходженнями, які сплачуються фізичними особами, соціальних видатків (R)	$R = \frac{PN_{soc}}{V_{soc}}$	PN_{soc} – податкові надходження, що сплачуються фізичними особами, грн; V_{soc} – соціальні видатки, грн

Наведені в табл. 2 показники дають змогу оцінити, яким чином податкові методи впливають на суспільство, зокрема на доходи домогосподарств і можливість забезпечити фінансування соціальних вида-

тків на достатньому рівні. Наведені вище показники дають змогу визначити, чи відповідає податкове регулювання принципам фіскальної достатності та соціальної справедливості.

**Пропонована система показників ефективності податкових методів
за екологічною складовою**

Назва податкових методів	Назва показника ефективності	Формула	Складові формули
Фіскальні	Фіскальна ефективність екологічного оподаткування (E_{et})	$E_{et} = \frac{\sum_{t=1}^n PN_{et}}{\sum_{t=1}^n AP_{et} + \sum_{t=1}^n ND_{et}} \times 100\%$	PN_{et} – обсяги податкових надходжень від екологічного податку та ресурсних платежів за t -й бюджетний період, грн; AP_{et} – обсяги витрат на адміністрування екологічного податку та ресурсних платежів за t -й бюджетний період, грн; ND_{et} – обсяги недоотриманих доходів бюджету від екологічного податку та ресурсних платежів, грн
Регулюючі	Еластичність зміни “зеленого ВВП” [10] до зміни обсягу податкового навантаження екологічного податку та ресурсних платежів (E)	$E = \frac{\frac{\Delta ZBVP}{ZBVP_1 + ZBVP_2}}{\frac{\Delta T_{er}}{T_{er1} + T_{er2}}}$	$\Delta ZBVP$ – зміна “зеленого валового внутрішнього продукту”, %; $ZBVP_1, ZBVP_2$ – “зелений ВВП” звітного та базового періоду відповідно, грн; ΔT_{er} – зміна податкового навантаження в певному регіоні, %; T_{er1}, T_{er2} – податкове навантаження екологічного податку та ресурсних платежів звітного та базового періоду відповідно, %
Контрольні	Рівень заборгованості за екологічним податком та ресурсними платежами (R)	$R = \frac{B_{ert}}{PN(plan)_{ert}}$	B_{ert} – заборгованість зі сплати екологічного податку та ресурсних платежів, грн; $PN(plan)_{ert}$ – податкові надходження від екологічного податку та ресурсних платежів за планом, грн
Розподільні	Віддача екологічного податку та ресурсних платежів	$I_{evp} = \frac{V_e}{PN_{er}}$	V_e – витрати на подолання екологічних лих, грн; PN_{er} – надходженнями від екологічного податку та ресурсних платежів витрат, грн
Стимулюючі	Екологічна ефективність економіки (E_e) [10]	$E_e = \frac{BPP}{Z_{nt}}$	BPP – валовий регіональний продукт, грн; Z_{nt} – забруднення природно-техногенне (оцінене у вартісній формі), грн
Накопичувальні	Покриття надходженнями від екологічного податку та ресурсних платежів витрат на охорону навколишнього середовища	$R_e = \frac{PN_{er}}{V_e}$	PN_{er} – надходженнями від екологічного податку та ресурсних платежів витрат, грн; V_e – витрати на охорону навколишнього середовища, грн

Наведені в табл. 3 показники дають змогу визначити ефективність впливу податкових методів на екологізацію економіки, тобто на екологічну складову економічних процесів. Екологічна складова соціально-економічної ефективності податкових методів відображає результативність державного регулювання в напрямі сталого розвитку національної економіки в частині збереження навколишнього природного середовища.

Зазначений вище підхід визначення соціально-економічної ефективності податко-

вих методів, на відміну від існуючих, дає можливість оцінити ефективність окремого методу за кожною складовою. На практиці це дасть змогу більш результативно використовувати податкові методи в державному регулюванні національної економіки.

IV. Висновки

Вищезазначене дає змогу зробити такі висновки:

1. Розглянуто існуючі підходи до визначення соціально-економічної ефективності податкових методів. Досліджені підходи мають певні переваги та недоліки. При

- цьому єдиного наукового підходу до визначення соціально-економічної ефективності податкових методів не існує.
- Запропоновано систему показників соціально-економічної ефективності податкових методів. Пропонована система є сукупністю показників, що характеризують соціальну, економічну та екологічну складову ефективності податкових методів. Кожному з шести податкових методів, які визначені за функціональною ознакою, відповідає один або декілька показників, що визначають ефективність окремого методу.
 - Обґрунтовано доцільність використання запропонованих показників. Використання системи соціально-економічних показників ефективності дає змогу проаналізувати результативність дії не податкової політики загалом, як здійснюється в існуючих підходах, а визначити ефективність кожного податкового методу окремо. Такий підхід визначення соціально-економічної ефективності дає можливість виявити податкові методи, які чинять деструктивний вплив на економічний, екологічний та соціальний розвиток.
- Список використаної літератури**
- Бакурова А. В. Визначення соціально-економічної ефективності системи оподаткування в галузі туризму України / А. В. Бакурова, А. В. Діденко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2012. – № 2. – С. 39–44.
 - Іванов Ю. Б. Фактори соціально-економічної ефективності податкового регулювання рівня життя населення / Ю. Б. Іванов, Г. В. Назаренко // Проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 22–28.
 - Кучерова Г. Ю. Соціальна віддача податків / Г. Ю. Кучерова, С. В. Черкашина // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2014. – № 6. – С. 105–110.
 - Маршалок Т. Я. Прагматизм реалізації критеріїв фіскальної політики / Т. Я. Маршалок // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 384–391.
 - Покатаєва О. В. Концептуальні засади дослідження податкової політики як чинника соціально-економічного розвитку країни / О. В. Покатаєва, С. О. Давидков // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 1. – С. 119–125.
 - Пономарьова І. В. Дослідження соціально-економічної ефективності податкової політики України [Електронний ресурс] / І. В. Пономарьова, О. Д. Кирилов. – Режим доступу: http://www.taxation.lg.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=227:2015-12-11-16-27-05&catid=50:v.
 - Романенко В. В. Програмно-цільові підходи до оцінювання ефективності податкової політики України / В. В. Романенко // Економічний вісник. – 2015. – № 2. – С. 94–104.
 - Кучерова Г. Ю. Стратегія формування свідомого оподаткування як фактор сталого розвитку національної економіки: монографія / Г. Ю. Кучерова. – Запоріжжя: КПУ, 2016. – 416 с.
 - Соціальні аспекти податкової політики: монографія / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, О. В. Грачов та ін.; за заг. ред. Ю. Б. Іванова. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2011. – 304 с.
 - Чала О. А. Екологічний податок як інструмент екологізації національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / О. А. Чала. – Запоріжжя, 2015. – 231 с.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016.

Вагилевич А. А. Эффективность налоговых методов государственного регулирования национальной экономики

В статье предпринята попытка обосновать множество показателей, определяющих эффективность налоговых методов государственного регулирования национальной экономики. Осуществлен критический анализ существующих подходов к определению социально-экономической эффективности налоговых методов. Доказано, что экологической составляющей уделяют недостаточно внимания в процессе оценки эффективности налоговых методов. Предложено с учетом существующих подходов выделить экологическое направление налоговых методов. Развито множество показателей социально-эколого-экономической эффективности налоговых методов, практическое использование которого повышает качество их оценки.

Ключевые слова: налоговые методы, государственное регулирование, национальная экономика, эффективность.

Vahilevych A. Efficiency Tax Methods of State Regulation of National Economy

The existing approaches to determine the socio-economic efficiency of tax methods. Researched approaches have certain advantages and disadvantages. However, the only scientific approach to determine the socio-economic efficiency of tax methods exist.

The system of indicators of socio-economic efficiency of tax methods. The system is a set of indicators of the social, economic and environmental efficiency of the tax component methods. Each of

the six tax methods defined on functional grounds, meet one or more parameters that determine the effectiveness of a particular method.

Determined that the distribution of socio-economic efficiency for each separate tax method allows more to clarify the nature and significance of these methods, see how they affect the economy. Indicators for the social component, you can evaluate how techniques tax impact on society, particularly on household income and ability to provide funding for social spending at a sufficient level. These figures allow us to determine whether the tax regulation principles fiscal sufficiency and social justice. Indicators for the environmental component allow you to determine the effectiveness of methods to influence tax environmentalizing economy, ie the environmental dimension of economic processes. The environmental component of the socio-economic efficiency of tax practices reflecting the impact of government regulation in the direction of sustainable development of the national economy in terms of preserving the environment.

The expediency of the proposed indicators. The use of socio-economic performance makes it possible to analyze the impact tax policy action is generally how the existing approaches and determine the effectiveness of each tax method separately. This approach determine the socio-economic efficiency can detect tax methods that have a destructive effect on the economic, environmental and social development.

Key words: *tax methods, government regulation, national economy, effectiveness.*